

Тора (тора – תורה) – «закон», «вчення». **У широкому сенсі**: уся сукупність юдейського традиційного віровчення. Розрізняють письмову Тору (власне ТаНаХ) і усну Тору (Талмуд). Згідно з переданням Мойсей отримав від Бога усну Тору для окреслення у письмовій Торі глибинного, езотеричного змісту, який упродовж багатьох поколінь передавався виключно усним шляхом, допоки у 2 ст. н.е. не був записаний у вигляді Мішни (משנה – «повторення»), а пізніше і Гемари (арам. גמיר – «вчення», або іврит. גמרא – «завершення», «досконалість»), які у сукупності являють собою Талмуд (תלמוד – «вчення»). Пізніше, в еру книгодрукування, у зв'язку з цензурними гоніннями, весь Талмуд почали іменувати Гемарою. **У вузькому сенсі**: перша і головна частина ТаНаХу – священної книги юдаїзму. У християнському Старому Завіті має назву – П'ятикнижжя Мойсея (хумаш – שמח; грец. Πεντάτευχος). Тора містить 5 книг, авторство яких приписують Мойсеєві і які традиційно іменуються за початковими словами тексту: 1. בראשית Берешіт (На початку): відповідно у Септуагінті – Γένεσις; у Вульгаті – Genesis, в укр. перекладі – Буття 2. שמות Шемот (І ось імена): Ἔξοδος; Exodus; Вихід 3. ויקרא Вайікра (І покликав): Λευιτικόν; Leviticus; Левит 4. במדבר Бемідбар (В пустелі): Ἀριθμοί; Numeri; Числа 5. דברים Дварім (Слова): Δευτερονόμιον; Deuteronomium; Второзаконня (Повторення закону).

Згідно з юдейською традицією текст Тори був записаний Мойсеєм зі слів Всевишнього, при цьому існує дві версії формування тексту: 1) книга була записана упродовж 40 днів на горі Синай; 2) писалась протягом 40 років перебування євреїв у пустелі. Є версія, що останні рядки Второзаконня, де йдеться про смерть Мойсея, записані Ісусом Навином, однак така точка зору приймається далеко не всіма прибічниками юдаїзму, оскільки вважається, що Тора за своєю святістю відповідна лише пророчому дару Мойсея. У середовищі біблеїстів вважається, що Тора писалася в період з Вавилонського полону (бл. 600 р. до н.е.) до перського панування (бл. 400 р. до н.е.) і є результатом поєднання кількох літературних традицій. Ця теорія – **документарна теорія** – була висунута ще у XVI ст. католицьким богословом Мазіусом і розвинена у подальші часи Віттером і Астриюком. Свого остаточного вигляду теорія набула в XIX ст. завдяки працям Графа і Велльхаузена. На сьогодні розрізняють принаймні чотири первісні документи (з деякими модифікаціями у західному християнстві): Ягвіст (**J**), де вживається ім'я Ягве на означення Бога; Елогіст (**E**), який називає Бога Елогім; Девтерономічна традиція, або Девтерономіст (**D**) – від лат. Deuteronomium (Второзаконня); і Жрецький (Священницький) кодекс (**P**) – від нім. Priesterkodex. Підставою такої теорії стали очевидні відмінності фрагментів Тори за мовою і стилем викладення, наявність повторів одних і тих же тем (дублети), різкі переходи від однієї теми до іншої тощо. При цьому відзначають, що для Ягвіста, який, очевидно, походить з Південного царства (Юдеї) VIII-VII ст. до н.е., характерним є образний, мальовничий стиль, численні антропоморфізми стосовно Бога, тоді як у Елогіста стиль суворий, стриманий, Бог трактується як чистий дух і автор, більш за все, походить з Північного царства (Ізраїлю) VIII ст. до н.е. Ідеї автора Жрецького кодексу, який формувався у межах VIII-VI ст. до н.е., зосереджені виключно у царині культу, зокрема, правилах ритуальної чистоти, Бог тут також антропоморфний.

Девтерономіст значно відрізняється за мовою від трьох попередніх джерел, Бог у нього – абстрактна істота, сила якого зосереджена в Імені. Головне завдання автора – централізація культу. Далеко не всі біблеїсти поділяють документарну теорію, оскільки часто текст Тори не піддається чіткому розмежуванню на джерела, наявність численних повторів пояснюється специфікою семітських літератур, де цей засіб виконує естетичну і символічну функції, відмічають елементи не різних джерел, а вплив усної народнопоетичної традиції тощо.

Буття – Перша книга Мойсея – складається з 50 розділів, дія яких розгортається в Месопотамії (1-11), в Ханаані і навколишніх землях (12-38) і Єгипті (39-50). Книга ділиться на 2 головні частини: 1) походження світу і людства (космогонія і антропогонія, Едем, гріхопадіння, допотопна історія, всесвітній потоп і історія Ноя, Вавилонська вежа); 2) витоки Ізраїлю (історія патріархів Авраама, Ісаака і Якова, повість про Йосифа Прекрасного). Літературні жанри Книги Буття – міфічний і історичний епос подекуди з ліричними фрагментами. Текст демонструє близькість до поетики творів більш давніх семітських літератур (зокрема, шумерсько-аккадської), а також використовує деякі їх сюжети, переосмисливши їх з позицій монотеїзму (елементи космогонії і антропогонії, історія про потоп, ситуація близнюкового міфу тощо).

Вихід – Друга книга Мойсея – складається з 40 розділів і обіймає період часу від початку поневолення нащадків Якова у Єгипті до першого місяця другого року після виходу з неволі і освячення дорожнього храму – Скинії (близько 210 років). Зміст поділяється на 3 частини: 1) вивільнення євреїв з єгипетського рабства (1 – 13: 16); 2) подорож до гори Синай (13: 17 – 18: 27); 3) укладання і оновлення Завіту Бога і обраного народу (19: 1 – 40: 38). Сюжети оповіді: історія Мойсея від народження до покликання Богом, кари єгипетські, перехід через Червоне море, Синайське Одкровення і Декалог, гріх золотого теляти. Ретельно описана будова Скинії – місця зберігання найбільшої святини – Ковчегу Завіту. Дискусії про достовірність описаних подій мають давню історію. Єгипетські джерела жодним чином не згадують про описані у Виході події. Чимало біблеїстів вважають, що текст має не історичне, а виключно символічне, теологічне значення. Літературний жанр – історичний епос з ліричними (скоріше за все, фольклорно-пісенними) фрагментами. У тексті наявні запозичення з давньосхідних літератур, зокрема, з месопотамської (Закони Хамурапі) та єгипетської (Повість про Синухе).

Левит – Третя книга Мойсея – складається з 27 розділів і присвячена релігійним аспектам життя ізраїльського народу. У ній міститься 247 із 613 заповідей юдаїзму. Назва походить від священницького коліна Левія, оскільки більшість тексту складають саме приписи священникам, які були передані через Мойсея на Синаї. Однак більшість цих настанов стосується не тільки священників, але всього народу. Текст є логічним продовженням Книги Виходу, оскільки в ній описане відправлення культу у Скинії. Літературний жанр: за виключенням кількох фрагментів повістєвого характеру, а також благословень і проклять, текст цілком носить законодавчий характер. Зміст поділяється на 5 частин: 1) про жертву (1-7); 2) про освячення священників (8-10); 3) про чистість і нечистість (11-16); 4) особиста і сімейна святість (17-20); 5) літургійний

порядок і т.п. (21-27). Головна мета тексту – створення Божої спільноти, зцементованої єдиним моральним законом.

Числа – Четверта книга Мойсея – назва, використана в Септуагінті і Вульгаті, виправдана вміщеними у текст переліками ізраїльтян (1-4, 20). Єврейська назва «В пустелі» відповідає реальному змісту, оскільки мова йде про перехід народу пустелею. Текст можна поділити на 3 частини: 1) останні дні перебування народу на Синаї (1-10); 2) «40 років» у пустелі (10-22); 3) події на землі Моава (22-36). Літературний жанр: історичний епос вкупі з юридичними приписами, толедот (хронологія).

Второзаконня – П'ята книга Мойсея – написана від 1-ої особи і включає низку промов Мойсея і його благословення дванадцяти ізраїльських колін. Описується смерть пророка на горі Нево. Співвідноситься з Першим законом, отриманим Мойсеєм на Синаї і включає повторення фрагментів релігійних законів Книги Виходу. Є по суті передсмертним заповітом Мойсея молодому поколінню і призначенням Ісуса Навина своїм наступником. Витоки книги пов'язують з Північним царством. Поза сумнівом саме цю книгу знайдено у Храмі (2 Царі 22: 8-10) і вона надихнула царя Осію (640-609 рр. до н.е.) на релігійні реформи. Літературний жанр: історичний епос, юридична і дидактична оповідь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой библейский словарь / Под ред. У.Элуэлла, Ф.Камфорта; Пер. с англ. СПб.: Библия для всех, 2005. — 1503 с.
2. Геллей Г. Біблійний довідник Геллея. – Торонто, 1985.
3. Головащенко С.І. Біблієзнавство. Вступний курс. – К.: Либідь, 2001. – 496 с.
4. Ланглуа А., Муане Ле А., Спіс Ф. та ін. Святе Письмо в європейській культурі. Біблійний словник. – К., 2004.
5. Лопухин А.П. Ветхий Завет // Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона: В 86 т. – Т. 82 и 4 доп. – СПб., 1890-1907.
6. Мень А. Библиологический словарь М.: Фонд имени Александра Меня, 2002 (3 т.: Т.1 – 605 с., Т. 2 – 558 с., Т. 3 – 526 с.).
7. Шифман И.Ш. Ветхий Завет и его мир. – СПб., 2007.
8. Freedman D. N., Myers A. C., Beck A. B. Eerdmans dictionary of the Bible. – Eerdmans, 2000.